

THE KIRAT GRAMMER IN LIMBU LANGUAGE

याक्थुङ् किरात व्याकरण

First Part – Chapter -1

प्रथम भाग : पहिलो अध्याय

याक्थुङ् सक्सक्रेन् कूबोःङ् (ताप्खो) किरात लिपिको आविष्कार Invention of Kirat Script

१. चार प्रकारका रेखाहरूद्वारा किरात लिपिको निर्माण भएको छ । तेर्सो रेखालाई पेरेम साप्, ठाडो रेखालाई थाक्माङ् साप्, छुङ्के रेखालाई कुरेञ्जसाप् तथा बाङ्गा/टेंडा रेखालाई उःक्खुम् साप् भन्दछन् ।

यस्तै माथितलका दुई पेरेम् साप्हरूका दाहिने/देब्रे छेउहरूलाई कुरेङ् सापद्वारा जोडिंदा किरात लिपिको प्रथम अक्षर s (क) को आविष्कार भएको हो । यस्ताप्रकारले सर्वप्रथम लिम्बू किराती भाषामा २० प्रकारका अक्षरहरू बनिए ।

निम्नलिखित तरिकाले पढ्ने नियम छ ।
प्राचीन किरात लिपि

s	k	c	d	b
का	पा	आ	मा	ता
o	w	g	z	i
या	था	ना	शा	झा
;	j	x	n	r
सा	बा	हा	ला	चा
m	v	F	n	r
फा	खा	रा	छा	जा

The Letters of the Kirat alphabet are composed of four kinds of lines; the Perem sap or horizontal line; the Thakmang sap or vertical line; the kureng sap or oblique line and the U:kkhum sap or curved line.

For example, the first letter of the Kirat alphabet S, (Ka) consists of two horizontal strokes (Perem sap) joined by means of a diagonal strokes (Kureng sap). Each of the first 20 letters of the Kirat alphabet may be analyzed as combination of the four strokes. They are read in the following way, old style Kirat script.

s	k	c	d	b
ka	pa	a	ma	ta
o	w	g	z	i
ya	tha	na	sha	nga
;	j	x	n	r

sa wa ha la cha
m v F p —
pha kha ra chha yan

उपर्युक्त किरात वर्णमालामा अकारको उच्चारण लुप्त भएकाले आकारको उच्चारण मात्रले दुवै अकार तथा आकारको उच्चारणले स्वर र व्यञ्जन पढिन्छ वा लेखिन्छ ।

लेसो:त् लेङ्मा (इक्लेङ्) कुगो २. उच्चारण गर्ने नियम

Rules for Pronunciation

(क) ड व न म अनुनासिक अक्षर(वर्ण)हरूका पछि क च त प व्यञ्जनहरू आए भने क च त प को उच्चारण ग ज द ब वर्णहरूका उच्चारणमा परिणत हुन्छ ।

जस्तै :

सिङ्	+	कक्	-	सिङ्गक्	-	दाउराको भारी
मेन्	+	ता	-	मेन्दा:	-	बाख्रो
मे	+	चोगु	-	मेजोगु	-	गरे
अम्	+	पा	-	अम्बा	-	मेरो बाबु
कुरुम्	+	पाङ्	-	कुरुम्बाङ्	-	माझ गाउँ
सङ्	+	पाङ्फे	-	सङ्बाङ्फे	-	नयाँ गाउँ
तुम्	+	पाङ्फे	-	तुम्बाङ्फे	-	पहिलो गाउँ

The unaspirated stops ka, cha, ta, and pa are voiced following nasal consonants.

e.g.

sing(sɪŋ)	+	kok(kɔk)	-	singkok(sɪŋgɔk)	-	bundle of wood
men(mɛn)	+	ta(ta)	-	menda(mɛnda)	-	goat
me(mɛ)	+	chogu(cɔgu)	:	mechogu(mɛjɔgu)	-	the did

am (am) + pa(pa) - amba (amba) - my father
 kurum (kurum) + pang(paŋ)-kurumbang(kurumbaŋ)- middle village
 song(sɔŋ)+pangbhe(paŋbhe)-songbangbhe(sɔŋbaŋbhe)-new village
 tum(tum)+pangbhe(paŋbhe)-umbangbhe(tumbaŋbhe)-first village

(ख) फेरि ड, ञ, न, म अनुनासिक वर्णहरूको पछि ख, छ, थ, फ व्यञ्जन वर्णहरू आए भने ख, (छ), थ, फ, को उच्चारण घ, भ, ध, भ को उच्चारण हुन्छ ।

जस्तै :

मि	+	फत्तेज	-	मिभत्ते	-	खलाति
मुन्	+	थुम्	-	मुन्धुम्	-	शास्त्र
नाम्	+	थाये	-	नाम्धाये	-	घाम डुब्यो
मि	+	फक्	-	मिभक्	-	लिम्बू थर

The aspirated stops kha, (chha), tha and pha are likewise voiced following nasal consonants.

e.g.

mi	+	photte	-	mibhotte
(mi)	+	(phottɛ)	-	(mibhottɛ)- wind pipe
mun	+	thum	-	mundhum
(mun)	+	(thum)	-	(mundhum) - scripture
nam	+	thaye	-	namdhaye
(nam)	+	(thayɛ)	-	(namdhayɛ)- sun set
mi	+	phok	-	mibhok
(mi)	+	(phɔk)	-	(mibhɔk) - Limbu's clan name

(ग) त न को पछि श अथवा स वर्ण आए भने श अथवा स को उच्चारण छ हुन्छ ।

जस्तै :

पित	+	सा	-	पित्छा	-	गोमांस
मेन्+सा			-	मेन्छा	-	नाति
मेन्	+	सःत्तेन्	-	मेन्छःत्तेन्	-	खुसी भएन
मेत्	+	सि	-	मेत्छि	-	उनी दुईजनालाई भन्छन्
पाःन्	+	सेःक्वा	-	पाःन्छेःक्वा	-	शब्दकोश

The sibilants sha and sa are pronounced as affricates following the dentals ta and na.

e.g.

pit(pit)	+	sa(sa)	-	pitcha(pitchha)	-	beef
men(mɛn)	+	sa(sa)	-	menchha(mɛnchha)	-	grandchild
men(mɛn)+sotten(sottɛn)	-	menchhotten(menchhottɛn)	-	not gladdened		
met(mɛt)	+	si(si)	-	metchhi(mɛtchhi)	-	they two will be told
pan(pa:n)	+	sekwa(se:kwa)	-	panchekwa(pa.nchhe:kwa)	-	dictionary

-घ) व्यञ्जन वर्ण न को पछि ल वर्ण आयो भने न को उच्चारण ल भई अधिल्लो लसंग संयुक्त हुन्छ ।

जस्तै :

मे.न्	+	लुङ्	-	मे.ल्लुङ्	-	मोल/दाम
मे.न्	+	ले.आन्	-	मे.ल्ले.आन्	-	म जान्दिन
मेन्	+	लो	-	मेल्लो	-	होइन
मेन्	+	लेसुन्	-	मेल्लेसुन्	-	जान्दैन

The sequence "nl" within a word assimilates regressively to "ll".

e.g.

men(mɛn)	+	lung(luŋ)	-	mellung(mɛlluŋ)	-	price
men(mɛn)	+	lean(lɛan)	-	mellean(mɛllɛan)	-	I don't know

men(mɛn) + lo(lo) - mello(mɛllo) - no
men(mɛn)+lessun(lɛssun)-mellessun(mɛllɛssun)-does not know

(ड) व्यञ्जन वर्णको पछि ल आए ल को उच्चारण ल नै रहन्छ तर स्वर वर्णका पछि ल वर्ण आए ल को उच्चारण र हुन्छ ।

जस्तै :

नाम्	+	ला:क्	-	नाम्ला:क्	-	घामको ज्योति
ओ:क्	+	लो	-	ओ:क्लो	-	हो
ला:	+	ला:क्	-	ला:रा:क्	-	जूनको ज्योति
मा	+	लाम्	-	माराम्	-	मूलबाटो
के.मे	+	ला	-	केमेरा	-	मोटो भयो

The letter "l" is pronounced as "l" when it follows another consonant; but as "r" when it follows a vowel. e.g.

nam(nam)+ lak(l:ak)-namlak(naml:ak)	-	sun's ray
ok(o:k) + lo(lo) - oklo(o:klo)	-	yes
la(la:) + lak(la:k) - larak(la:ra:k)	-	moon's beam
ma(ma) + lam(lam) - maram(maram)	-	main road
ke(kɛ)+me(mɛ)+la(la) - kɛmɛra(kɛmɛra)	-	you became fat

३. किरात लिपिको सुधार

Reformation of Kirat Script

कालान्तरमा ११ व्यञ्जन वर्णहरूको आविष्कार भई, थपिई किराती लिपिमालामा जम्मा ३१ वर्ण भए । यसो हुंदा प्राचीन लिपि र आधुनिक लिपिमा केही भिन्नता आयो ।

स्वरवर्ण र व्यञ्जनवर्ण निम्नलिखित हुन् ।

आधुनिक किरात लिपि

स्वर

c cf d c'

अ	आ	इ	उ
c]	c}	cʃ	cʃ
ए	ऐ	ओ	औ

cʃ	c[—
ओ	ए	ला

व्यञ्जन

s	v	u	P	i
क	ख	ग	घ	ङ
r	5	h	—	—
च	छ	ज	झ	ञ
t	y	b	w	g
त	थ	द	ध	न
k	m	a	e	d
प	फ	ब	भ	म
o	/	n	j	—
य	र	ल	व	त्र
z	•	;	x	•
श	ष	स	ह	ज्ञ

मात्रा: सक्नाम

f	l	']	}
---	---	---	---	---

r	ी	०	०	०
---	---	---	---	---

f	ʃ	c	[
ो	ौ	ओ	ए

केदुम्बा शक : संयुक्ताक्षर

S	I	T	G	K
क	ड	त	न	प
D	0	U	N	J
म	य	र	ल	व

अङ्क/खानि:न

1	2	3	4	5
१	२	३	४	५
6	7	8	9	10
६	७	८	९	१०

विभिन्न उच्चारण

- मूक्फ्रेड् (,)- छोटी उच्चारणको चिन्ह क?(यो),
खे?(यो)
क?त्(ना)
हे?त्(ना)
- के:म्फ्रेड् (:) लामो उच्चारणको चिन्ह(मा:ड(टाडो)
ता:क्तू(जम्यो)
सा:क्ते (केला)
सा:ङ्मा(खरिनु)
ना:(पर)
ला:क्तू(उम्लियो)
- सई (-) पूरा उच्चारणको चिन्ह - चो:क्स्लाबा-गर्छहोला
वायाङ्सगनु-थिएनि
केवास्गनु-थियौनि
नुस्गनु-राम्रो छनि
- तक् (.) - वाक्य थामिने चिन्ह -

Later on eleven more scripts were invented and added to the consonant, which made a total number of Kirat alphabet of 31 letters. This made a little difference between the old style and modern style of Kirat scripts.

The modern style Kirat script
Vowel

c	cf	cl	c'	c]
a	aa	i	u	e
c}	c]	c}	c[c[
ai	o	au	oh	ae

Consonants

S	v	u	#	i
ka	kha	ga	gha	nga
r	5	h	—	—
cha	chha	ja	jha	nga
t	y	b	w	g
ta	tha	da	dha	na
k	m	a	e	d
pa	pha	ba	bha	ma
o	F	n	j	—
ya	ra	la	wa	tra
Z	—	;	x	—
sha	kha	sa	ha	gyan

Symbol of Vowel

f l '] }
a i u e ai

f þ c [
o au oh ae

Conjoint Letter

S	I	T	G	K	
k	ng	t	n	p	
D	0	U	q	N	J
m	y	r	r	l	w

Number

1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
6	7	8	9	10
6	7	8	9	10

Difference of Pronunciation

, __ This symbol "Mukphreng"* is a symbol for short vowel by putting comma at the bottom of syllable-initial. –

e.g.

ko,yo	(kɔʔyo)	∴	here,
khe,yo	(kheʔyo)	-	there,
kot,na	(kɔʔt-na)	∴	here,
het,na	(heʔt-na)	∴	there.

= __ This symbol "Kempheing" is a symbol for long vowel by putting double dot at the head of syllable-initial.

e.g.

mang (ma: ŋ) - far; ta~~k~~-tu (ta:ktu) - freezed; sa~~k~~-tu (sa: ktu) - cleared; na= (na:) - far.

- __ This symbol "Swai" is a symbol for final consonant by underlining the consonant s in the first or second syllable of the word.

e.g.

changsganu	(caŋs̄gnu)	-	I ate indeed;
pegsanu	(pe:gs̄ganu)	-	He went indeed;
chogusganu	(co:gs̄ganu)	-	He did indeed;
mettusganu	(mɛttus̄ganu)	-	He said indeed.

. __ This symbol tɔk (tok) is a symbol for full stop.

* Notes ("Mukphreng" is not a short vowel, but it is consonantal. It is the symbol for the glottal sound, and in Limbu it is phonemic. Editor)

-च) जस्तो रेखा-रेखा मिलेर वर्ण बन्दछ त्यस्तै अक्षर-अक्षर मिलेर शब्द बन्दछ औ शब्द-शब्द मिलेर वाक्य बन्दछ । जस्तै:-
ते:त् - लुगा, सिङ् - काठ, मि - आगो, च्वा - पानी, याप्मि - मानिस जस्ता शब्दहरूलाई "सुत्ला" अर्थात् शब्द भन्दछन् ।

फेरि, ते:त् फेत्ते - लुगा ल्याऊ, सिङ् तेम्सेआङ् पेगे - काठ समातेर जाऊ, मि तुप्ते - आगो सल्काउ, च्वा थुङ्मा पिराङ्डे - मलाई पानी पिउन देऊ, याप्मि थिक् हिम्मो पे: - एउटा मानिस घरमा गयो, इत्यादि वाक्यहरूलाई "पेन्छिङ्" भन्दछन्।

दोस्रो अध्याय

Chapter -II

भाषा विभाजन(शब्दवर्ग) Parts of Speech

पाःन् लक् येत्रत्छिओ हात्तुसिआइ पत्
भाषा आठ भागमा विभाजन भएको छ ।

- (क) मिङ् - ming (miŋ) - नाम - (noun)
(ख) मिङ्ले.क् - minglek (miŋlek) - ; j gfd -(pronoun)
(ग) पाम्मे - pamme (pamme) - क्रिया - (verb)
(ङ) पाम्मेपो - pammepo(pammepo)- क्रियायोगी - (adverb)
(ड) लोसोःक् - losok (loso:k) - विशेषण - (adjective)
(च) ते.न्याइ - tenyang (tɛnyɑŋ) - नामयोगी- (preposition)
(छ) मिङ्गाम् - minggam (minggam) - संयोजक- (conjunction)
(ज) ओःक्सि - oksī (o:kxi) -विस्मयादिवोधक- (interjection)

-!_ ld^gfd - Noun

याप्पि, सामा-पुमा कजेरेजक्लेजन् मिङ्हा मिङ् मेजवाःत्तु ।
कुनै व्यक्ति वा वस्तुको नाउलाई “मिङ्” -नाम भन्दछन् ।

Ming (miŋ) is the name of a person or thing. e.g.

जस्तै :-

- याप्मि - yapmi (yapmi) - मानिस - Man
डा - nga (ŋa) - माछा - Fish

पु	-	pu (pu)	-	चरा	-	Bird
लाम्	-	lam (lam)	-	बाटो	-	Road
लुङ्	-	lung (luŋ)	-	ढुङ्गा	-	Stone
सिङ्	-	sing (siŋ)	-	काठ	-	Wood
हुक्	-	huk (huk)	-	हात	-	Hand
मिक्	-	mik (mik)	-	आंखा	-	Eye
लाङ्	-	lang (laŋ)	-	खुट्टा	-	Leg

(क) मिङ्हा? लिसि परिक्पा मेवा

नाम (मिङ्) चार प्रकारका हुन्छन्
There are four kinds of noun

- (१) एःक्केमिङ् जातिवाचक नाम - Common noun
ekkeming (e:kkemiŋ)
- (२) खिःक्मिङ् व्यक्तिवाचक नाम - Proper noun
khikming (khi:kmīŋ)
- (३) सुम्मिङ् समुदायवाचक नाम - Collective noun
summing (summiŋ)
- (४) फुमिङ् द्रव्यवाचक नाम - Material noun
phuming (phumiŋ)

-!_ P!ksj^ahftjfrs gfd-Common noun

ekkeming (e:kkemiŋ) - Common noun

आत्तान्छाड खोमा केउसुकपा मेउन्जो चिगःक्वा, सामा-पुमा
नु याप्मिहारेउन् मिङ्हा एःक्केमिङ् मेउमेउत्तु ॥

साधारण मानिस अथवा मालमत्ता वा वस्तु इत्यादिका
नाउंलाई जातिवाचक नाम-एःक्केमिङ् भन्दछन् ।

The name of a person or thing is called Ekeming
(ekkeming), for example:-

मना mona (mona)	मानिस	- Man
हिन्जा hinja (hinjaʔ)	केटाकेटी	- Child
साप्ला sapla (sapla)	किताब	- Book
हिम् him (him)	घर	- House
नाक्चा nakcha (nakca)	कलम	- Pen
थे.गु thegu (thegu)	डांडा	- Hilltop, Hillock
यङघङ yonghong (yonghɔŋ)	खोला	- River
ताम्भुङ् tamphung (tambhuŋ)	जङ्गल	- Forest
ते.म्बे tembe (tembe)	मैदान	- Plain land
चिरिक् chirik (cirik)	(थान) कपडा	- Cloth
चाङ्दे.न् changden (caŋden)	खाने टेबल	- Table for eating food
खो-या khorya (khorya)	कचौरो	- Cup

(२) खिःकिमिङ् : व्यक्तिवचक संज्ञा

khikming (khi:kmiŋ) - noun

आत्तान्छाङ् खोमा मेन्छुक्मनाबा कुच्चि याप्मि, चिगःक्वा, सामा-पुमाहारेन् मिङ्हा खिःकिमिङ् मेमेःत्तु ॥

जहीतही पाउन नसकिने विशेष मानिस, वस्तु अथवा मालमत्ताका नाउंलाई खिःकिमिङ्-व्यक्तिवाचक संज्ञा भन्दछन् ।

Name of a particular person or thing is called khikming (khi:kmiŋ). e.g.

जस्तै :-

येहाङ् लिम्बूवंशको प्रथम ज्ञानी पुरुष – First Prophet of Limbus Yehang (yɛhaŋ)

यलम्बा काठमाडौं खाल्डाको प्रथम किरात राजा – First Kirat Kind of Nepal valley Yalamba (yɔlɔmba)

चम्जम्लुङ्मा सगरमाथा – Mt. Everest Comjomlungma (ɔɔmjɔmluŋma)

मुदेञ्जन् तिब्बत – Tibet Mudɛŋ (mudɛŋ)

सिन्युक् चीन देश – China Sinyuk (sinyuk)

मन्रुप् मानिसको नाउं – Manrup, Man's name Manrup (mɔnrup)

(३) सुम्मिङ् : समूदायवाचक नाम

summing (summiŋ) – Collective noun

मेजुप्सेबा याप्मिहा (लुप्, चुम्लुङ्, सुवाङ्, सयङ्), थक्सा कुबुहारेन् परुप् (लुप्), याङ्मो चिगःक्वाहा, नु सामापुमाहारेन् लुप् लच्छारे मिङ्ङिन् सुम्मिङ् मेमेःत्तु ।

hDdf ePsf dflg;xŁ cyjf kzk#flxŁ tyf hDdf
 ul/Psf j:t' cyjf lemllld6lxŁsf]PSS}df]sf]gfpHf0{ सुम्मिङ्-
 समुदायवाचक नाम efb5g\

One collective name for a group of persons or things is called summing(summin). e.g.

जस्तै :-

कुधा lup (lup)	बथान	- Group
लुप् lup (lup)	भुन्ड	- Crowd
चुमलुङ् chumlung (cumlung)	सभा	- Council
पाङ्भे pangbhe (panbh?)	गाउँ	- Village
पाङ्ग्यक् pangyok (panyok)	सहर	- Town
तुरा tura (tura)	फौज	- Army
सान्धा sandha (andha?)	तीर्थ	- Pilgrimage

(४) फूमिङ् : द्रव्यवाचक नाम

Phuming (phumin) – Material noun

फुमानु लःन्देअवा पाङ्खन्हारअेन् मिङ्हा फुमिङ् मेअमेअत्तु ।
 खानीबाट उत्पन्न भएका धातुहरू(खनिज पदार्थ)को नाउँ लाई
 फुमिङ्-द्रव्यवाचक नाम भन्दछन् ।

The matter coming out of mine is called Material noun.

e.g.

जस्तै :-

लुङ् lung (lung)	ढुङ्गा	- Stone
---------------------	--------	---------

साम्म्याङ्ग sammyang (sammyaŋ)	सुन	- Gold
युप्पा yuppa (yuppa)	चांदी	- Silver
येःङ्घा yengha (ye:ŋgha)	बालुवा	- Sand
फे.न्जे phenje (phɛn.jɛ)	फलाम	- Iron
सुवे.न् suwen (suwɛn)	तामा	- Copper
खे.क्खे.क् khek khɛk (khɛk khɛk)	सिसा	- Lead
पन्छे ponchhe (pɔnche)	मुंगा	- Coral
मुधिङ्ग mudhing (mudhiŋ)	इउं	- Turquoise

उपर्युक्त मिङ् अर्थात् नाम अथवा संज्ञा अर्थात् Noun हरू बाहेक क्रियाबाट बनेको मिङ्लाई पाम्मेमिङ्-कृदन्त नाम अर्थात् Verbal noun भन्दछन् ।

जस्तै:-

चामा (खानु) क्रियाबाट भएको मिङ् - कुजा/चा (खाना, अन्न) भयो । साप्पा (लेख्नु) क्रियाबाट भएको मिङ् - कुसाप्/साप् (लेख) भयो । थोःक्मा (थुक्नु) क्रियाबाट भएको मिङ् - कुध्यात्/थ्यात् (थुक) भयो । चाङ्मा (लुगा लाउनु) क्रियाबाट भएको मिङ् - कुजाङ्/चाङ् भयो ।

२ - मिङ्लेक् : सर्वनाम - Pronoun

मिङरे कुलेक्वा केदाबा सुत्लारेन् कुमिङडिन् मिङ्लेक् मेमेत्तु ।

मिड अथवा नाम (Noun) को सट्टामा प्रयोग हुने शब्दलाई
मिडलेजक-सर्वनाम भन्दछन् ।

The word used instead of a noun is call Pronoun.

म	हामी दुई(द्वि.व.)	हामीहरू(ब.व.)
I	we two(dual)	we(plural)
आङ्गा	आन्छिगे, आन्छि	आनिगे, आनि
anga (singular)	anchhige, anchi (dual)	anige/ani
(aŋga?)	(aŋchi?ge, anchi?)	(ani?ge, ani?)
तं, तिमी, तपाईं-	तं/तिमी/तपाईंदुईहरू(द्वि.व.)	तिमीहरू, तपाईंहरू (ब.व.)
you (singular)	you two(dual)	you (plural)
हेने, खेने,	हेन्छि, खेन्छि	हेनि, खेनि
hene, khene (singular)	henchhi, khenchhi	heni, kheni
(heɳe?, kheɳe?)	(henchi?, khenchhi?)	(heni?, kheni?)
ऊ	उनीहरू दुई(द्वि.व.)	उनीहरू(ब.व.)
he	they two(dual)	they(plural)
हुने, खुने	हुन्छि, खुन्छि	हुनि, खुनि
hune, khune (singular)	hunchhi, khunchhi(dual)	huni, khuni(plural)
(heɳe?, khune?)	(hunchi?, khunchi?)	(huni?, khuni?)
यो	यिनीहरू दुई(द्वि.व.)	यिनीहरू(ब.व.)
this (singular)	these two(dual)	these(plural)
कन्	कन्छि	कन्हा
kon (kɔn)	konchhi (kɔnchi?)	konha (kɔnha?)
तो	तीनीहरू दुई(द्वि.व.)	तीनीहरू(ब.व.)
that	those two(dual)	those(plural)
हेन्, खेन्	हेन्छि, खेन्छि	हेन्हा, खेन्हा
hen, khen (singular)	henchhi, khenchhi(dual)	henha, khenha(plural)
(heɳ, kheɳ)	(henchi?, khenchhi?)	(henha?, khenha?)
मेरो	हामीहरू दुईको(द्वि.व.)	हामीहरूको(ब.व.)
my	of we two(dual)	our(plural)

आङ्गाइन् a, angain (singular) (aŋgaʔin)	आन्छिइन्/आन्छिगयाइन् anchiin/anchhigyain(dual) (anchiʔin, anchiʔgɛin)	आनिइन्/आनिगयाइन् aniin, anigyain(plural) (aniʔin, aniʔgɛin)
तेरो, तिम्रो, तपाईंको your (singular) हेनेइन्, खेनेइन् henein, khenein (singular) (hɛnɛʔin, khɛnɛʔin)	तिमीहरू दुईको(द्वि.व.) of you two(dual) हेन्छिइन्, खेन्छिइन् henchhiin, khenchhiin(dual) (henchiʔin, khenchiʔin)	तिमीहरूको(ब.व.) your (plural) हेनिइन्, खेनिइन् heniin, kheniin(plural) (heniʔin, kheniʔin)
उसको its, his, her हुनेइन्, खुनेइन् hunein, khunein (singular) (hunɛʔin, khunɛʔin)	उनीहरू दुईको(द्वि.व.) theier (dual) हुन्छिइन्, खुन्छिइन् hunchhiin, khunchhiin(dual) (hunchiʔin, khunchiʔin)	उनीहरूको(ब.व.) their(plural) हुनिइन्, खुनिइन् huniin, khuniin(plural) (huniʔin, khuniʔin)
यसको of this कल्लेन् kon, kollen (singular) (kɔn, kɔllɛn)	यी दुईको, यिनीहरू दुईका(द्वि.व.) of these two(dual) कन्छिल्लेन्, कन्छिइन् konchhilen, konchhiin(dual) (konchiʔɛn, konchiʔin)	यिनीहरूको(ब.व.) of these(plural) कन्हालेन्, कन्हाइन् konhalen, konhain(plu) (kɔnhaʔlɛn, kɔnhaʔin)
त्यसको of that हेल्लेन्, हेन्नन्, खेल्लेन्, खेन्नन् hellen,; khellen (singular) (hellɛn, khellɛn)	ती/तिनीहरू दुईको(द्वि.व.) of those two(dual) हुन्छिइन्, खुन्छिइन् hunchhiin; khunchhiin(dual) (hunchiʔin, khunchiʔin)	तिनीहरूको(ब.व.) of those(plural) हेन्हारेन्, खेन्हारेन् henharen;henharen(plu) (henhaʔɛn, khenhaʔɛn)

३. पाम्मे : क्रिया -Verb

पाम्मे मेत्मनावा सुत्लाःल्ले. याप्मिहा?, चिगःक्वाहा या
सामाः-पुमाःहा च्यारेन्छाइ मेजोगुवा याःम्बक्लेन् याःम्बेओ कुसिड्
केबिवा सुत्ला मेप्मा आसुक्तुम् ।

क्रिया भन्ने शब्द भनेको मानिस अथवा चीजबीज, मालमत्ता जुनैले गरेको कार्य-व्यापार वा कर्ताले कर्ममाथि पार्ने प्रभावको अर्थ दिने शब्द भन्न सक्छौं ।

A verb is a word by means of which we can say something about a person or thing.

जस्तै :-

चो:कमा	-	गर्नु, बनाउनु
chokma (co:kma)	-	to do, to make
चकमा	-	जोड्नु, गांस्नु
chakma (cokma)	-	to add
काम्मा	-	मिलाउनु
kamma (kamma)	-	to join
चामा	-	खानु
chama (cama)	-	to eat
थुङ्मा	-	पिउनु
thungma (thunma)	-	to drink
मे:प्मा	-	भन्नु
mepma (mepma)	-	to say
पा:प्मा	-	बोल्नु
papma (pa:pma)	-	to speak
पे:कमा	-	जानु
pekma (pe:kma)	-	to go
युङ्मा	-	बस्नु
yungma (yunma)	-	to sit

उपर्युक्त क्रियाहरूका मद्दतले हामीहरूले के गर्न आँटचौं, के खान आँटचौं, के भन्न आँटचौं, के बोल्न आँटचौं, कहाँ जान आँटचौं सबैको पूरा अर्थ लाएर भन्न सक्छौं ।

जस्तै :-

आङ्गा या:म्बक् चोगुङ्
Anga yambok chogung
(anga? ya:mbook cogun)

म काम गर्छु I do work

आङ्गा पुरे.बा सिक्कि:न् चक्तुङ्
Anga puruba sikkin choktung
(aŋga? pu?reba sikki:n cɔktuŋ)

म चुँडिएको डोरी गाँस्छु.....I join the broken string

हेने. खरे:ङ् केज
Hene khoreng kecho
(he:ne? kho?e:ŋ kejo?)

तं रोटी खान्छस् You eat bread

हुने इङ्खङ् मेत्ताङ्
Hune ingkhong mettang
(hune? iŋkxon mettang)

उसले मलाई खबर भन्यो.....He told me news

आङ्गा पा:प्मा मेन्छुक्का:न्
Anga papma menchhukkan
(aŋga? pa:pma menchukka:n)

म बोल्न सक्तिन I can not speak

हेने. पङ्वासे केवे:क्पि ?
Hene pangwase ke-pek-bi ?
(he:ne? poŋwase kebe:kpi?)

तिमी डुल्न जान्छौ ? Will you go for a walk ?

उपर्युक्त वाक्यहरूमा चोगुङ्, चक्तु, केज, मेत्ताङ्, मेन्छुक्का:न्, केवे:क्पि आदि शब्दहरू पाम्मे अर्थात् क्रियाहरू हुन् ।

In the above sentences the words Chogung, Choktung, Ke-cho, Mettang, Menchhukkan, Ke-pek-pi are Pamme or verbs.

(क) काम्मे अर्थात् क्रिया दुई थरिका हुन्छन् ।

There are two kinds of verb.

-!_ rskfDd] – ;sd\$ lqmf – Transitive verb
Chuk pamme (cuk pamme)

@_ kmkfd] – csd\$ lqmf – Intransitive verb
Phengpamme (phengpamme)

(१) कर्मसहितको क्रियालाई चुक्पाम्मे अर्थात् सकर्मक (Transitive verb) भन्छन् ।

जस्तै :-

हिन्जाले साप्ला इङ्ग
Hinjale sapla ingu
(hijale sapla ingu)
ठिटोले पुस्तक किन्यो
The boy bought a book

याप्मिरे कोःत्चो हिप्तु
Yapmi re kocho hiptu
(yapmirē ko:tco hiptu)
मानिसले कुकुर कुट्यो
The man struck the dog

उपर्युक्त वाक्यहरूमा “ठिटोले पुस्तक किन्यो” भन्दा पुस्तक कर्म भयो । तसर्थ किन्यो सकर्मक क्रिया अर्थात् चुक्पाम्मे भयो । “मानिसले कुकुर कुट्यो” भन्दा कुकुर कर्म भयो तसर्थ कुट्यो भन्दा कुकुर कर्म भयो । तसर्थ कुट्यो सकर्मक क्रिया वा चुक्पाम्मे भयो ।

(ख) अरू क्रियाहरू

ओडेःक्वा हावे. (नानी रोयो), मना लोःक्ते. पे (मानिस दगुरेर गयो) भन्दा हावेञ्ज क्रियाको कर्म छैन । लोःक्ते. पे क्रियाको

पनि कर्म छैन । यस्ता कर्म नभएका क्रियालाई फेडपाम्मे अर्थात् अकर्मक क्रिया (Intransitive verb) भन्दछन् ।

(ग) क्रिया तीन प्रकारले बोलिन्छ ।

(१) हुँदै गरेको कुरा बुझाउने क्रियालाई अकखेःल् येन्नम् अर्थात् वर्तमान काल अथवा Present Tense भन्दछन् ।

जस्तै :-

- (क) आङ्गा चा चाङ्
Anga cha chang
(aŋgaʔ ca caŋ)
म खाना खान्छु
I eat food.
- (ख) आङ्गा चा चाङ्गल पत्ता
Anga cha chang la patta
(aŋgaʔ ca caŋlo patta)
म खाना खाँदैछु ।
I am eating food.
- (ग) आङ्गा चा चाङ्-आङ् वाआ
Anga cha chang -ang wa-a
(aŋgaʔ ca caŋŋaŋ waa)
मैले खाना खाएको छु ।
I have eaten food.
- (घ) आङ्गा चा चाःत्ता
Anga cha chatta
(aŋgaʔ ca caja:tta)
म उद्वारा खाना खुवाइन्छु ।
अथवा
उसले मलाई खाना खुवाउँछ ।
I will be fed by him or He will feed me.

(ड) आङ्गा चा चाःत्तार वाआ
Anga cha chatta ra wa a
(aᅇga? ca ca:ttaro waa)
म ऊद्वारा खाना खुवाइदैछु
अथवा
उसले मलाई खाना खुवाउदैछ ।
I am being fed by him or He is feeding me.

(च) आङ्गा चा चाःत्ताङ-आङ वा
Anga cha chattang ang wa
(aᅇga? ca ca:ttanᅇan wa)
म ऊद्वारा खाना खुवाइएको छु
अथवा
उसले मलाई खाना खुवाएको छ ।
I have been fed by him or He has fed me.

उपर्युक्त क्रियाहरू सबै अक्खेःल् येजम् अर्थात् वर्तमान काल
(Present Tense_ हुन् ।

(२) भैसकेको काम बुझाउने क्रियालाई उन्छोःन् येम्(पेयेम्)
अर्थात् भूतकाल -Past Tense_ भन्दछन् ।

जस्तै :-

(क) आङ्गा चा चाङ् (च्याङ्)
Anga cha chang
(aᅇga? ca caᅇ)
मैले खाना खाएँ ।
I ate food.

(ख) आङ्गा चा चाङ्ल वायाङ्
Anga cha chang la wayang
(aᅇga? ca caᅇlo wayaᅇ)
म खाना खादै थिएँ ।
I was eating food.

- (ग) आङ्गा चा चाङ्-आङ् वायाङ्
Anga cha chang-ang wayang
(aŋgaʔ ca caŋŋan wayaŋ)
मैले खाना खाएको थिएँ ।
I had eaten food.
- (घ) आङ्गा चा चाःत्ताङ्
Anga cha chattang
(aŋgaʔ ca ca:ttaŋ)
ऊद्वारा म खाना खुवाइएँ
अथवा
उसले मलाई खाना खुवायो ।
I was fed by him or He fed me.
- (ङ) आङ्गा चा चाःत्ताङ्गल वायाङ्
Anga cha chattang la wayang
(aŋgaʔ ca ca:ttaŋlo wayaŋ)
ऊद्वारा म खाना खुवाइँदै थिएँ ।
अथवा
उसले मलाई खाना खुवाउँदै थियो ।
I was being fed by him or He was feeding me.
- रु- आङ्गा चा चाःत्ताङ्-आङ् वाये ।
Anga cha chattang ang waye
(aŋgaʔ ca ca:ttaŋŋan waye)
म ऊद्वारा खाना खुवाइएको थिएँ
अथवा
उसले मलाई खाना खुवाएको थियो ।
I had been fed by him or He had fed me.

उपर्युक्त क्रियाहरू सबै उन्छोःन् येम् अर्थात् भूतकाल (Past Tense) हुन् ।

(घ) पछि हुने काम बुझाउने क्रियालाई ताःन्दि येजम् (तायेजम्) अर्थात् भविष्यत् काल (Future Tense_ भन्दछन् । किराती लिम्बूभाषामा भविष्यत् कालको कुरा वर्तमान कालकै क्रियाले बुझाउने भएकाले अर्को भविष्यत् कालको रूपहरू हुदैनन् ।*

जस्तै :-

वर्तमान	भूत्	भविष्यत्
एक वचन :-		
आङ्गा मेत्तुङ् Anga mettung (aŋgaʔ mettun)	आङ्गा मेत्तुङ् Anga mettung (aŋgaʔ mettun)	आङ्गा मेत्तुङ् Anga mettung (aŋgaʔ mettun)
म भन्छु I say	मैले भने I said	म भन्नेछु । I will say

axjrg ■ अनिगे. मेत्मना
Anige metmana
(aŋiʔgɛ metmana)
xɸdlx; n]eɸof}.

Ps jrg ■

आङ्गा साप्तुङ् Anga saptung (aŋgaʔ saptun)	आङ्गा साप्तुङ् Anga saptung (aŋgaʔ saptun)	आङ्गा साप्तुङ् Anga saptung (aŋgaʔ saptun)
d nʋ5' I write	d]n]y}† I wrote	d nʋgɸ'. I will write

बहुवचन :- अनिगे. साप्मना
Anige sapmana
(aŋiʔgɛ sapmana)
हामीहरूले लेख्यौ ।

* N.B. फेरि चुक्पाम्मे अर्थात् सकर्मक क्रिया (Transitive verb_ मा यो भाषाअनुसार वर्तमान, भूत् तथा भविष्यत् कालमा क्रियाको रूप एउटै हुन्छ । भूतकालको बहुवचनमा केही हेरफेर हुन्छ ।

तर यिनै क्रियाहरू (१) फेजङ्पाम्मे अर्थात् अकर्मक क्रिया (Intransitive verb_ मा वर्तमान र भविष्यत् कालमा एकै रूप भए तापनि भूत् कालमा बेग्लै रूप हुन्छ । त्यसरी नै (२) कर्मवाच्य (Passive Voice_ मा सकर्मक वा अकर्मक क्रियाको वर्तमान र भविष्यत् कालमा एकै रूप भए तापनि भूत् कालमा बेग्लै रूप हुन्छ ।

जस्तै :-

(क)

वर्तमान	भूत्	भविष्यत्
आङ्गा पेःक्का Anga pekka (aṅga? pe:kka?) म जान्छु I go	आङ्गा पेगाङ् Anga pegang (aṅga? pegan) म गएँ I went	आङ्गा पेःक्का Anga pekka (aṅga? pe:kka?) म जानेछु I will go
आङ्गा एःत्ता Anga etta (aṅga? e:tta?) म हाँस्छु I laugh	आङ्गा एराङ् Anga erang (aṅga? eran) म हाँसेँ I laughed	आङ्गा एःत्ता Anga etta (aṅga? e:tta?) म हाँस्नेछु I will laugh

(ख)

वर्तमान	भूत्	भविष्यत्
आङ्गा मेःत्ता Anga metta (aṅga? metta) म भनिन्छु अथवा उसले मलाई भन्छ I will be told by him or He tells me	आङ्गा मेत्तुङ् Anga mettang (aṅga? mettun) म भनिं अथवा उसले मलाई भन्यो I am told or He told me	आङ्गा मेत्ता Anga metta (aṅga? metta?) म भनिन्छु अथवा उसले मलाई भन्नेछ I will be told by him He will tell me

आङ्गा साप्पा Anga sappa (aᅅga? sappa?) म लेखिन्छु अथवा उसले मलाई लेख्छ I will be written by him or He will write me	आङ्गा साप्ताङ् Anga saptang (aᅅga? saptan) म लेखिएँ अथवा उसले मलाई लेख्यो I was written by him or He wrote me	आङ्गा साप्पा Anga sappa (aᅅga? sappa?) म लेखिनेछु अथवा उसले मलाई लेख्नेछ I will be written by him or He will write me
आङ्गा चोःक्का Anga chokka (aᅅga? co:kka?) म गरिन्छु अथवा उसले मलाई गर्छ I will be done by him or He will do me	आङ्गा चोगाङ् Anga chogang (aᅅga? cogan) म गरिएँ अथवा उसले मलाई गर्‍यो I am done by him or He did me	आङ्गा चोःक्का Anga chokka (aᅅga? co:kka?) म गरिन्छु अथवा उसले मलाई गर्नेछ I will be done by him or He will do me

४ - पाम्मेपो : क्रियायोगी - Adverb

पाम्मेरजेन् कुगो ओःन्नेत्रधाक्पा सुत्लारेजन् कुमिङ् पाम्मेपो मेत्रमेत्तु ।

क्रियाको ढङ्ग बूझाउने शब्दलाई पाम्मेपो अर्थात् क्रियायोगी (Adverb) भन्दछन् ।

जस्तै :-

- (क) याप्मि हारा लोःक्तेर पे
Yapmi hara loktera pe
(yapmi hara lo:ktero pe:)
मानिस चांडो दगुरेर गयो
The man ran quickly
- (ख) हिन्जा सारिक इरिक् चोगु
Hinja sarik irik chogu
(hinja? sarik irik cogu)

ठिटो सारै ढिलो गछ्छ
The boy makes very late

- (ग) हुने. याक्याक् फेरे.
Hune yak yak phere
(hune? yakyak phere)
उ बिस्तारै आयो
He came slowly

उपर्युक्त वाक्यहरूमा हारा, सारिक, इरिक, याक्याक् शब्दहरूले लोःक्तेञ पे, चोगु, फेञरेञ, क्रिया(पाम्मे)हरूको ढंग बुझाउँ छ । तसर्थ यस्ता शब्दहरूलाई पाम्मेपो अर्थात् क्रियायोगी (Adverb) भन्दछन् । यस्तै प्रकारले, मुसुमुसु, हाराहारा, सुसु, मोःक्खिमो, आल्लेञक्, चिसुम्चिसुम् आदि शब्दहरू पाम्मेपो हुन् ।

५ - लोसोःक् : विशेषण - Adjective

मिङ् हेक्केए मिङ्लेक्हारेन् “नु” (सुम्बो) ओःन्गोधाक्पा सत्लारेन् कुमिङ् लोसोःक् मेमेत्तु ।

मिङ् (नाम) र मिङ्लेञक् (सर्वनाम)को नु/सुम्बो अर्थात् गुण देखाउने शब्दलाई लोसोःक् भन्दछन् ।

जस्तै :-

- (क) कन् हिन्जा नुबा वा
Kon hinja nuba wa
(kon hinja? nuba wa)
यो केटो राम्रो छ ।
This boy is good.
- (ख) कन् च्वा सिजङ्बा पत्
Kon chwa sijongwa pat
(kon cwa sijongwa pat)
यो पानी सङ्गो छ ।
This water is pure.

(ग) हेन् अन् यम्बा वा
Hen on yomba wa
(hɛn ɔn yɔmba wa)
त्यो घोडा ठूलो छ ।
The horse is big.

उपर्युक्त वाक्यहरूमा नुबा, सिजङ्बा, यम्बा शब्दहरूले हिन्जा, च्वा, अन् आदि नाम(मिङ्)हरूको नु अर्थात् गुण देखाउँछन् । तसर्थ नुबा, सिजङ्बा, यम्बा आदि शब्द लोसोःक् अर्थात् विशेषणहरू हिन्जा, च्वा र अन्हरूको नु अर्थात् गुण भए । यस्तै प्रकार केःम्बा, चुक्पा, केजमजेबा, केजफिबा, केजधुम्बा शब्दहरू लोसोःक् हुन् ।

६ – तेन्याङ् (tenyan) – नामयोगी – Preposition

मिङ् हेक्केआङ् मिङ्लेक्हारेन् तगाङ् – एगाङ् केयुङ्बा – तक्तुम्बा – एःक्तुम्बा) सुत्लाहामिङ्ङिन् तेन्याङ् मेमेत्तु ।
मिङ् (नाम) मिङ्लेक् (सर्वनाम)हरूका अघि र पछि आउने शब्द (सर्ग)हरूलाई तेन्याङ् (नामयोगी) भन्दछन् ।

जस्तै :-

- (क) आङ्गा आहिम्मो पेःक्का
Anga ahimmo pekka
(aŋga? ahimmo pe:kka?)
म मेरो घरमा जान्छु
I go to my house
- (ख) केयाःम्बक् – ओ पेगे.
Ke yambak o pege
(kɛya:mbo:kko pegɛ?)
तेरो काममा जा ।
Go to your work !
- (ग) हिम् थुङ्घाङ् पु युङ्
Him thungdhang pu yung

(him thundhan pu yuj)
घरमाथि चरा बस्छ
The bird sits on the house

उपर्युक्त वाक्यहरूमा उपसर्ग मो, ओ, थुङ्घाङ्हरूले मेरो र घरको, तेरो र कामको तथा घर र चराको सम्बन्ध बुझाउँछ । तसर्थ ई उपसर्ग मो, ओ, थुङ्घाङ्हरू तेजन्याङ् अर्थात् नामयोगी (Preposition) भए । यस्ता रीतले थुङ्घाङ्, सम्दाङ्, ओ, फोसाङ्, मो, यो, सिगाङ् लाक्काःत्, लेप्साङ्, लेक्खाङ्, लेप्माङ् शब्दहरू तेजन्याङ् हुन् ।

७ – मिङ्गाम् (mingam) – संयोजक – Conjunction

सुत्लानु सुत्ला या पेञ्छिङ्नु पेञ्छिङ्हा केजक्पा सुत्लाहा मिङ्गाम् (संयोजक) मेमेत्तु ।

जस्तै :-

- (क) राम् नु स्याम् निसाम् हिम्मो पिसि ।
Ram nu Shyam nisamhimmo pesi
(ram nu syam nisam himmo pesi)
राम र श्याम पाठशालामा गए ।
Ram and Shyam went to School
- (ख) मना नु माक्यु थक्तेसि ।
Mana nu makyu thoktesi
(mana nu makyu hara thoktesi)
मानिस र भालुले झगडा गरे
Man and bear fought
- (ग) केबारे. याप्मि फत्तु कर याप्मिरे. हुने. सेरु ।
Keba yapmi phottu koro yapmi hune seru
(kebare oapmi phottu koro yapmire hen seru)
बाघले मानिसलाई आक्रमण गर्‍यो तर मानिसले त्यसलाई मार्यो ।
Tiger attacked the man, but he killed him

उपर्युक्त वाक्यहरूमा नु (र/संग) शब्दहरूले राम र श्याम, मानिस र भालु शब्दहरूलाई जोडेको छ । फेरि कर (तर) शब्दले केबारे. याम्पि फत्तु तथा याम्पिरे. हेन् सेरु वाक्यलाई जोडेको छ । तसर्थ यस्ता शब्दहरूलाई मिङ्गाम् अर्थात् संयोजक (Conjunction) भन्दछन् । यस्ता रीतले नु, आङ्, हेञ्जकेआङ्, कर, खोम्बासाङ्, हेञ्जकेग्र आदि शब्दहरू मिङ्गाम् हुन् ।

८ – ओःक्सि (o:ksi)– विस्मयादिबोधक – Interjection

सिराथाङ्ङाङ् अःक्तुबा पाःन्, सःत्तेआङ् मेत्तुबा पाःन् मित्तुआङ् तुःक्खे पाःन् पाःत्तुबा सुत्ला, यङ्मा सियेआङ् अःक्तुबा पाःन्, किस्येआङ् अःक्तुबा पाःन्हारेन् सुत्लाहा ओःक्सि मेमेत्तु ।

रमाएर कराएको शब्द, खुसी भएर भनेको शब्द, सुर्ता गरेर दुःख प्रकट गरेको शब्द, तर्सेर कराएका शब्दहरूलाई ओःक्सि भन्दछन् ।

जस्तै :-

खुसी हुंदा : इ पक्कुन्दे ॥ तियाहा ॥ हा, हा, हा ॥ भनेको शब्द,

सुर्ता लाग्दा : हाहो ॥ हिहिहो ॥ मेम्बे हो ॥ भनेको शब्द,

डरले तर्सेर : आम्बि ॥ आम्बिइ ॥ भनेको शब्द तथा

लडाइ गर्नुपर्दा : इ हु हु हु भनी कराएको शब्दहरूलाई ओःक्सि अर्थात् विस्मयादिबोधक (Interjection) हुन् ।

जस्तै :-

(क) इ पक्कुन्दे ॥ याराःक्मा पेगिरो ॥

I pakunde ! ya rakma pegiro

(i pokkunde ॥ ya?ra:kma pegiro)

कुरै... (ए साथी हो ॥ धाननाचन जाऊं ह) ॥

O friends ! let us go to dance paddy !

(ख) हा हो ॥ थे पोःक्सेवे ?

Haho ! the boksebe ?

(haho ॥ the: po:ksebe?)

अहो ॥ के भयो ?
Oh ! what happened ?

(ग) तियाहा ॥ आङ्गाइन् नाःन् पोःक्सेत्रआङ् वा
Tiyaha ! angain nan pokseang wa !
(tiyaha ! anga?in na:n po:kseang wa)
जय ॥ मेरो जीत भएको छ ।
Hurreh ! I got the victory

(३) आम्बिइ ॥ आङ्गा निङ्वा मुच्छुङ्
Ambii ! anga ningwa muchhung
(ambii anga? niŋwa? mucchuŋ)
आबुइ ॥ मैले बिर्सिँ ।
Oh ! I have forgotten

(ङ) इ हु हु हु ॥ थक्तेन्-ओ पेगिरो ॥
I hu hu hu ! thokten o pegi ro
(i hu hu hu ॥ thoktenno pegiro)
हौ ॥ रणक्षेत्रमा बढौं है ॥
Hurreh ! let us advance to the battle field

उपर्युक्त वाक्यहरूमा इ ... पक्कुन्दे ॥ हाहो ॥ तियाहा ॥
आम्बिइ ॥ इ हु हु हु शब्दहरू ओःक्सि अर्थात् विस्मयादिबोधक
(Interjection) हुन् ।

तेस्रो अध्याय

Chapter -III

१. चु (cu) : लिङ्ग : (Gender)

येःक्यारिक्क चु नेच्छि परिक्पारक् मेवा । येम्चु नु मेःत्चु ।
चु अर्थात् लिङ्ग (Gender) सामान्यतः २ प्रकारका हुन्छन् ।
येम्चु शब्दले पुलिङ्ग (Masculine Gender) को बोध गराउंछ ।
त्यसरी नै मेःत्चु शब्दले स्त्रीलिङ्ग (Feminine Gender) को बोध
गराउंछ । यी बाहेक दुबै लिङ्गलाई एउटै नाउंले बोलाउने शब्दलाई
नेत्चु अर्थात् उभयलिङ्ग (Common Gender) भन्दछन् । फेरि लिङ्ग नै
नभएको शब्दलाई सिङ्गारु चु अर्थात् नपुंसक लिङ्ग (Neuter
Gender) भन्दछन् ।

यस्ताप्रकारले लिम्बू भाषामा चार किसिमका लिङ्ग हुन्छन् ।
There are four kinds of gender in Limbu Language.

जस्तै :-

येम्चु yemchu (yɛmɕu)	मेःत्चु mechu (me:tɕu)	नेप्फु चु/नेत्चु nephuchu (nɛtɕu)	सिङ्गारु चु singaruchu (singaru ɕu)
पुलिङ्ग masculine	स्त्रीलिङ्ग feminine	उभयलिङ्ग common	नपुंसक लिङ्ग neuter
येम्बित्छा yembichha sa (yɛmbitɕaʔ)	मेन्छिमा menchhima (menchimaʔ)	याप्मि yapmi (yapmi)	सिङ्ग sing (siŋ)
लोगनेमानिस man	स्वास्तीमानिस woman	मानिस person	काठ wood
येम्बित्छासा yembichha gusa	मेन्छिमासा menchhima gusa	हिन्जा hinja	फुङ्ग phung

(yɛmbitcaʔsa)	(mɛnchimaʔsa)	(hinjaʔ)	(phuŋ)
छोरा	छोरी	केटाकेटी	फूल
son	daughter	boy girl	flower
पाप्पा	माम्मा	ओडे: क्वा	सिङ्बुङ्
pappa	mamma	ongekwa	singbung
(pappa)	(mamma)	(oŋɛ:kwa)	(siŋbuŋ)
बाबु	आमा	नानी	रूख
father	mother	baby	tree
येम्बा	मे:त्	सा	लुङ्
yemba	met	sa	lung
(yembaʔ)	(me:t)	(sa)	(luŋ)
लोगने	स्वास्नी	बच्चा	ढुङ्गा
husband	wife	child	stone
पिप्पा	पिप्मा	पित्	नाक्चा
pitba	pitma	pit	nakcha
(pippa)	(pipma)	(pit)	(nakca)
सांढे	गाई	गाई/गोरु	कलम
bull	cow	kine	pen
इङ्गवाबा	वामा	वाज्याक	या
ingwaba	wama	wachyak	ya
(iŋwba)	(wama)	(wajyak)	(yaʔ)
भाले	पोथी	चिङ्ना	धान
cock	hen	chicken	paddy

२. पाल्ला (palla)- वचन - (Number)

याक्थुङ् पान्तो पाल्लाहा सुम्सि परिक्रपा मेबो:ङ् ।

लिम्बूभाषामा वचनहरू तीन प्रकारका हुन्छन् ।

There are three kinds of Number in Limbu Language.

एकवचनलाई थिक्पाल्ला अर्थात् singular, द्विवचनलाई निपाल्ला अर्थात् dual, तथा बहुवचनलाई यःक्पाल्ला अर्थात् plural भन्दछन् ।
 एकवचनबाट द्विवचन र बहुवचन बनाउंदा सि र हा प्रत्ययहरू जोड्नुपर्छ ।

Dual and Plural numbers are suffixed by si and ha. e.g.

जस्तै :-

थिक्पाल्ला Thik palla (thik palla)	निपाल्ला Nipalla (nipalla)	यःक्पाल्ला Yokpalla (yɔ:kpalla)
एकवचन singular	द्विवचन dual	बहुवचन plural
हिन्जा Hinja (hinjaʔ)	हिन्जासि Hinjasi (hinjaʔsi)	हिन्जाहा Hinjaha (hinjaʔhaʔ)
केटा Boy	दुईजना केटाहरू Two boys	केटाहरू Boys
अदङ् Odong (ɔdɔŋ)	अदङ्सि Odongsi (ɔdɔŋsi)	अदङ्हा Odongha (ɔdɔŋhaʔ)
गधा Donkey	दुई गधाहरू Two donkeys	गधाहरू Donkeys
अन् On (ɔn)	अन्सि/न्छि Onsi (ɔnsi)	अन्हा Onha (ɔnhaʔ)
घोडा Horse	दुई घोडाहरू Two horses	घोडाहरू Horses
याप्मि Yapmi (yapmi)	याप्मिसि Yapmisi (yapmisi)	याप्मिहा Yapmiha (yapmihaʔ)
मानिस Man	दुई मानिसहरू Two men	मानिसहरू Men

३. मना (mɔna) - पुरुष - (Person)

मना सुम्सि परिक्रपा मेत्रवा ।
पुरुष तीन प्रकारका हुन्छन् ।
There are three kinds of person.

प्रथम पुरुषलाई तुम्मना अर्थात् First Person, मध्यम पुरुषलाई लुम्मना अर्थात् Second Person त्यि अन्य पुरुषलाई वेमना अर्थात् Third Person भन्दछन् ।

जस्तै :-

	थिक्पाल्ला एकवचन Singular	निपाल्ला द्विवचन Dual	यःक्पाल्ला बहुवचन Plural
तुम्मना Tum mana (tum mɔna)	आङ्गा Anga (angaʔ)	आन्छि Anchhi (anchiʔ)	आनि Ani (aniʔ)
प्रथम पुरुष 1 st Person	म I	हामीहरू, दुई We (dual)	हामीहरू We(plu.)
लुम्मना Lum mana (lum mɔna)	हेने. Hene (hɛnɛʔ)	हेन्छि Henchhi (hɛnchiʔ)	हेनि Heni (hɛniʔ)
मध्यम पुरुष 2 nd Person	तँ /तिमी You (Sing.)	तिमीहरू दुई You (dual)	तिमीहरू You (plu.)
वेमना We mana (weʔ mɔna)	हेजन्/हुनजे Hune (hɛn, huneʔ)	हुन्छि Huncchi (hunchiʔ)	हुनि Huni (huniʔ)
अन्य पुरुष 3 rd Person	ऊ/त्यो He	उनीहरू/तिनीहरू दुई They (dual)	उनीहरू They(plu.)

३. निःच्छिड्वा मिड्लेक् - ninchiṅba miṅlɛk | निर्देशक सर्वनाम - Demonstrative Pronoun

थिक्पाल्ला एकवचन Singular	निपाल्ला द्विवचन Dual	यःक्पाल्ला बहुवचन Plural
कन् Kon (kɔn)	कन्छि Konchi (kɔnchi)	कन्हा Konha (kɔnhaʔ)
यो This	यी दुई These (dual)	यिनीहरू These(plu.)
हेन् Hen (hɛn)	हेन्छि Hencchi (hɛnchiʔ)	हेन्हा Henha (hɛnhaʔ)
त्यो That	तिनीहरू दुई Those (dual)	तिनीहरू Those(plu.)

४. सोःक् (so:k) - कारक - (Case)

याक्थुड् पाःन्नो तुक्सि परिक्रपा सोःक् मेवा ।
किराती लिम्बू भाषामा ६ प्रकारका कारकहरू हुन्छन् ।
These are six cases in Limbu language. e.g.

- (१) चोःक् - सोःक् - कर्ता कारक - Nominative case
Chok-shok (co:kso:k)
- (२) ताःक्-सोःक् - कर्म कारक - Accusative case
Tak-shok (ta:kso:k)
- (३) सेःन्-सोःक् - करण कारक - Ablative case
Sen-shok (se:nso:k)

- (४) ओ-चोःक् - अधिकरण कारक - Locative case
O-shok (o:so:k)
- (५) काप्-सोःक् - सम्बन्ध कारक - Genitive case
Kap-shok (kapso:k)
- (६) उ/उःत्-सोःक् - सम्बोधन कारक - Vocative case
U/Ut-shok (u: / u:tso:k)

रूपावली Declension

१. मना शब्दको रूपावली Declension of the word Mana (man)

(१) चोःक् सोःक् : कर्ता कारक अथवा Nominative case M-

Singular	Dual	Plural
मना	मनासि	मनाहा
Mana	manasi	manaha
(mona)	(monasi)	(monaha?)
मानिसले	मानिसहरूले (द्विव)	मानिसहरूले (बव)
Man	men(dual)	men(plural)

(२) ताःक्-सोःक् : कर्म कारक अथवा Accusative Case M-

मना	मनासि	मनाहा
Mana	manasi	manaha
(mona)	(monasi)	(monaha?)
मानिसलाई	मानिसहरूलाई (द्विव)	मानिसहरूलाई (बव)
To man	to-two men(duall)	to men(plural)

(३) सेःन्-सोःक् : करण कारक अथवा Ablative Case M-

मनानु	मनासिनु	मनाहानु
Mananu	manasinu	manahanu
(monanu)	(monasinu)	(monaha?nu)
मानिसबाट	मानिसहरूबाट (द्विव)	मानिसहरूबाट (बव)
From man	from men(dual)	from men(plural)

(४) ओ-सोःक् : अधिकरण कारक Cyj f Locative case M-

मना-ओ	मनासि-ओ	मनाहा-ओ
Mana -o	manasi- o	manaha- o

(monao)	(monasio)	(monaha?o)
मानिसकोमा	मानिसहरूकामा(द्विव)	मानिसहरूकामा(बव)
In man	in two men (dual)	in men (plural)

(५) काप्-सोःक् : सम्बन्ध कारक अथवा Genetive case M-

मनाइन्	मनासिइन्	मनाहाइन्
Manain, or	manasiin, or	manahain, or
(monain)	(monasiin)	(monaha?in)
मनारेन्	मनासिरेन्(द्विव)	मनाहारेन्(बव)
Manaren	manasiren (dual)	manaharen(plural)
(monaren)	(monasiren)	(monaha?ren)
मानिसको	मानिसहरूको(द्विव)	मानिसहरूको (बव)
Of man, man's	of men/ mens'(dual)	of men/ mens(plural)

(६) उः/उःत्-सोःक् सम्बोधन कारक अथवा Vocative case M-

मना-ए	- मनासि -ए	- मनाहा-ए
Mana, e !	manasi, e !	manaha, e !
(monae)	(monasie)	(monaha?e)
O man !	O men ! (dual)	O men ! (plural)

२. पु अर्थात् चरा (Bird) शब्दको रूपावली Declension of the word pu or bird

(pu)	(pusi)	(puha?)
चरा	चराहरू(द्विव)	चराहरू(बव)
Bird	two bird	birds
पु	पुसि	पुहा
Pu	pusi	puha
(pu)	(pusi)	(puha?)
चरा	चराहरू(द्विव)	चराहरू(बव)
To bird	to two birds	to birds

पुनु Punu (punu)	पुसिनु pusinu (pusinu)	पुहानु puhanu (puaha?nu)
चरा From birds	चराहरूबाट(द्विव) from two birds	चराहरूबाट(बव) from birds
पुइन्, पुरेन् Puin, Puren (puin, puren)	पुसिइन्, पुसिरेन् pusi in, pusiren (pusiin, pusiren)	पुहाइन्, पुहारेन् puhain, puharen (puha?in, puha?ren)
चराको Of bird, or bird's	चराहरूको(द्विव) of two birds	चराहरूको(बव) of birds
पुओ Pu o (pu o)	पुसिओ pusi o (pusi o)	पुहाओ puha, o (puha? o)
चरामा In bird	चराहरूमा(द्विव) in two birds	चराहरूमा(बव) in birds
पु-ए Pu e ! (pu e)	पुसि -ए pusi, e ! (pusi e)	पुहा-ए puha, e! (puha? e)
ए चरा ! O, bird !	ए चराहरू !(द्विव) o, two birds !	ए चराहरू !(बव) o, birds !

3= ५kjnl

आङ्गा अथवा म अर्थात् : सर्वनामको रूपावली Declension of Pronoun I

आङ्गा	आन्छिगे	आनिगे
Anga	आन्छि	आनि
(anga?)	anchhige(dual) anchhi (dual) (anchi?gε)	anige(plural) ani (plural) (ani?gεε)

	(anchiʔ)	(aniʔ)
मैले I	हामीहरूले (द्विव) we two (dual)	हामीहरूले(बव) we (plural)
आङ्गा Anga (angaʔ)	आन्छिगे., आन्छि anchhige anchhi (anchiʔgɛ)	आनिगे., आनि anige ani (aniʔgɛe)
मलाई To me	हामीहरूलाई (द्विव) to us (dual)	हामीहरूलाई(बव) to us (plural)
आङ्गानु Anganu (angaʔnu)	आन्छिगेनु आन्छिनु anchhigenu (anchiʔgɛnu)	आनिगेनु आनिनु anigenu (aniʔgɛenu)
मबाट From me	हामीहरूबाट (द्विव) from us (dual)	हामीहरूबाट(बव) from us(plural)
आङ्गाइन्, Anga-in (angaʔin)	आन्छिगेइन् आन्छिइन् anchhige in (anchiʔgɛin)	आनिगेइन् आनिइन् anige-in (aniʔgɛin)
मेरो My	हामीहरूको (द्विव) our(dual)	हामीहरूको(बव) our(plural)
आङ्गाओ Angao (angaʔo)	आन्छिगेओ आन्छिओ anchhigeo (dual) (anchiʔgɛo)	आनिगेओ आनिओ anige o(plural) (aniʔgɛo)
	(anchiʔo)	(aniʔo)

मेरोमा	हामीहरूकामा (द्विव)	हामीहरूकामा(बव)
At /in me	at/in us (dual)	at/in us (plural)

४. हेने अर्थात् तं/तिमी/तपाईं अथवा थ्यग सर्वनामको रूपावली

Declension of Pronoun You

हेने.	हेन्छि	हेनि
Hene	hENCHHI	heni
(hɛnɛʔ)	(hɛnchiʔ)	(hɛniʔ)
तैले/तिमीले/तपाईंले	तिमीहरूले (द्विव)	तिमीहरूले(बव)
You	you (dual)	you (plural)
हेने.	हेन्छि	हेनि
Hene	hENCHHI	heni
(hɛnɛʔ)	(hɛnchiʔ)	(hɛniʔ)
तलाई/तिमीलाई/तपाईंलाई	तिमी/तपाईंहरूलाई(द्विव)	तिमी/तपाईंहरूलाई(बव)
To you	to you (dual)	to you(plural)
हेनेनु	हेन्छिनु	हेनिनु
Henenu	hENCHHINU	heninu
(hɛnɛʔnu, khɛnɛʔnu)	(hɛnchiʔnu, khɛnchiʔnu)	(hɛniʔnu, khɛniʔnu)
तबाट/तिमीबाट/तपाईंबाट	तिमीहरू/तपाईंहरूबाट(द्विव)	तिमीहरू/तपाईंहरूबाट(बव)
From/ By you	from/ by you (dual)	from /by you (plural)
हेनेइन्/खेनेइन्	हेन्छिइन्/खेन्छिइन्(द्विव)	हेनिइन्/खेनिइन्(बव)
Henein/ khenein	HENCHHIIN/kENCHHIIN(dual)	Heniin/kheniin(plural)
(hɛnɛʔin, khɛnɛʔin)	(hɛnchiʔin, khɛnchiʔin)	(hɛniʔin, khɛniʔin)
तेरो/तिम्रो/तपाईंको	तिमी/तपाईंहरूको(द्विव)	तिमी/तपाईंहरूको(बव)
Your	of you two (dual)	your, of you all(plural)
हेने/खेनेओ	हेन्छि/खेन्छिओ	हेनि/खेनिओ
Hene/kheneo	hENCHHI/khENCCHIO	heni/khenio
(hɛnɛʔo, khɛnɛʔo),	(hɛnchiʔo, khɛnchiʔo)	(hɛniʔo, khɛniʔo)

तेरोमा/तिम्रोमा/तपाईंका At /in you	तिमी/तपाईंरूका(द्विव) at /in you (dual)	तिमी/तपाईंरूका(बव) at /in you(plural)
हेने –हौ hene -hao ! (hɛneʔ hao) Hello ! you	हेन्छि–हौ Hechhi-hao ! (hɛnchi hao) hello ! you (dual)	हेनि–हौ Heni-hao ! (hɛniʔ hao) hello ! you (plural)

**५. हूने अर्थात् ऊ/त्यो अथवा ज्म यच क्जभ
सर्वनामको रूपावली
Declension of the Pronoun Hune or He or She**

Singular	Dual	Plural
हुनेत्र. / खुने. Hune (huneʔ, khuneʔ) उसले / उनले He/she	हुन्छि/खुन्छि Hunchhi (hunchiʔ, khunchiʔ) उनीहरूले (द्विव) they (dual)	हुनि / खुन्छि Huni (huniʔ, khuniʔ) उनीहरूले (बव) they(plural)
हुने. / खुने. Hune (huneʔ, khuneʔ) उसलाई / उनलाई Him/ her	हुन्छि/खुन्छि hunchhi (hunchiʔ, khunchiʔ) उनीहरूलाई(द्विव) to them(dual)	हुनि / खुनि huni (huniʔ, khuniʔ) उनीहरूलाई(बव) them(plural)
हुनेनु/खुनेनु Hunenu (huneʔnu, khuneʔnu) ऊबाट / उनीबाट From/by him or her	हुन्छिनु/खुन्छिनु hunchhinu (hunchiʔnu, khunchiʔnu) उनीहरूबाट(द्विव) from/by them(dual)	हुनिनु/खुन्छिनु huninu (huniʔnu, khuniʔnu) उनीहरूबाट(बव) from/by them(plural)
हुनेत्रइन्, खुनेइन् Hune in, huneren (huneʔin, khuneʔin)	हुन्छिइन्, खुन्छिइन् hunchhi in, hunchhi ren (hunchiʔin, khunchiʔin)	हुनिइन्, खुनिइन् huni in, huniren (huniʔin, khuniʔin)

उसको/उनको His/her	उनीहरूको (द्विव) of them(dual)	उनीहरूको (बव) their(plural)
हुनेओ Huneo, (huneʔo, khuneʔo)	हुन्छिओ hunchhio, (hunchiʔo, khunchiʔo)	हुनिओ hunio (huniʔo, khuniʔo)
उसकोमा/उनकोमा At / in him or her	उनीहरूकामा(द्विव) at/in them (dual)	उनीहरूकामा(बव) at/in them (plural)
हुने. -हौ hune -hao ! (huneʔ hao)	हुन्छि-हौ Hunchhi-hao ! (hunchi hao)	हुनि-हौ Huni-hao ! (huniʔ hao)
Hello ! she/he	hello ! she/he (dual)	hello ! she/he (plural)

६. कन् अर्थात् यो अथवा त्जप्क सर्वनामको रूपावली
Declension of Demonstrative Pronoun
कन् or This

Singular	Dual	Plural
कन् Kon (kon)	कन्छि konchhi (konchi)	कन्हा konha (konhaʔ)
यसले, यिनले This	यिनीहरूले(द्विव) these (dual)	यिनीहरूले (बव) these(plural)
कन् Kon (kon)	कन्छि konchhi (konchi)	कन्हा konha (konhaʔ)
यसलाई, यिनलाई To this or it	यिनीहरूलाई(द्विव) to these two(dual)	यिनीहरूलाई(बव) to these(plural)
कन्नु Konnu	कन्छिनु konchhinu	कन्हानु konhanu

(kɔnnu)	(kɔnchinu)	(kɔnhaʔnu)
योबाट, यिनीबाट	यिनीहरूबाट(द्विव)	यिनीहरूबाट(बव)
From this/ by this	from/ by these two(dual)	from/by these(plural)
कन्नन्/कल्लेन्नन्	कन्छिइन्/कन्छिरेन्(द्विव)	कन्हाइन्/कन्हारेन्
Konnin/ kollen	konchhiin/ konchhiren	konhain/konharen
(kɔnnin, kɔllen)	(kɔnchiin, kɔnchiren)	(kɔnhaʔin, kɔnhaʔren)
यसको, यिनको	यिनीहरूको(द्विव)	यिनीहरूको (बव)
Of this	of these two(dual)	of these(plural)
कन्नो	कन्छिओ (द्विव)	कन्हाओ
Konno	konchhio,	konhao,
(kɔnno)	(kɔnchio)	(kɔnhaʔo)
यसकोमा/यिनकोमा	यिनीहरूकामा(द्विव)	यिनीहरूकामा (बव)
In / at this	In/at these two(dual)	In / at these (plural)

७. हेन्/खेन् अर्थात् त्यो अथवा ज्भरकजभरत्जवत सर्वनामको रूपावली

Declension of the Demonstrative Pronoun

Singular	Dual	Plural
हेन्/खेन्	हुन्छि/खुन्छि	हेन्हा/खेन्हा
Hen	hunchhi	henha
(hɛn, khɛn)	(hunchiʔ, khenchʔ)	(henhaʔ, khenhaʔ)
त्यसले	तिनीहरूले(द्विव)	तिनीहरूले(बव)
That	these/those(dual)	these/those(plural)
हेन्/खेन्	हुन्छि/खुन्छि	हेन्हा/खेन्हा
Hen	hunchhi	henha
(hɛn, khɛn)	(hunchiʔ, khenchʔ)	(henhaʔ, khenhaʔ)
त्यसलाई	तिनीहरूलाई(द्विव)	तिनीहरूलाई(बव)
To that	to those (dual)	to those(plural)

हेन्नु / खेन्नु Hennu (hennu, khennu) त्योबाट / त्यसबाट From/by that,	हुन्छि / खुन्छिनु hunchhinu (hunchi?nu, khENCHI?nu) तिनीहरूबाट (द्विव) from/by those(dual)	हेन्हा / खेन्हानु henhanu (henha?nu, khENha?nu) तिनीहरूबाट (बव) from/by those(plural)
हेल्लेन् / खेल्लेन् hellen (hellen, khellen) त्यसको Of his/her/ that	हुन्छिइन् / खुन्छिइन् hunchhiin/khunchhiin (hunchi?in, khENCHI?in) तिनीहरूको (द्विव) their/of those (dual)	हेन्हारेन् / खेन्हारेन् henharen (henha?ren, khENha?ren) तिनीहरूको (बव) their/of those(plural)
हेल्लो / खेल्लो Hello/khello (hello, khello) त्यसकोमा At his/her/in that,	हुन्छिओ / खुन्छिओ hunchhio/khunchhio (hunchi?o, khENCHI?o) तिनीहरूकामा (द्विव) at their(dual)	हेन्हारो / खेन्हारो henhao/kenhao (henha?ro, khENha?ro) तिनीहरूकामा (बव) at/in their(plural)

८. हा:त् अर्थात् को अथवा ध्वज्य सर्वनामको रूपावली
Declention of Pronoun Ha:t or Who

Singular	Dual	Plural
हा / हा:त् Ha (ha, ha:t) कसले Who	हा:त्सि / हा:त्छि hasi (ha:tsi, ha:tchi) कोहरूले (द्विव) who (dual)	हा:हा haha (ha:ha?) कोहरूले who (plural)
हा / हा:त् Ha (ha, ha:t) कसलाई	हा:त्सि / हा:त्छि hasi (ha:tsi, ha:tchi) कोहरूलाई (द्विव)	हा:हा haha (ha:ha?) कोहरूलाई (बव)

Whom ?	to whom (dual)	to whom (plural)
हाःत्नु	हाःत्सि/हाःत्छिनु	हाःहाःत्नु
Hanu	hasinu	hahanu
(haʔnu, ha:tnu)	(ha:tsinu, ha:tchinu)	(hahaʔnu, haha:tnu)
कोबाट, कुनबाट	कोहरूबाट (द्विव)	कोहरूबाट (dual)
From/bywhom	from/by whom(dual)	from/by whom (plural)
हाःतलेजन्	हाःत्सि/हाःत्छिरेजन्	हाःहाःतलेजन्
haren	hasiren	haharen
(ha:tlɛn, hallɛn)	(ha:tchirɛn)	(haha:tlɛn)
कसको	कोहरूको	कोहरूका
Whose	of whom (dual)	of whom(plural)
हाःत्तो	हाःत्सि/हाःत्छिओ	हाःहाःत्तो
Hao	hasio/ro	hahao
(ha:ɔ)	(ha:tchio, ro)	(haha:tlo)
कसकोमा	कोहरूकामा(द्विव)	कोहरूकामा(बव)
At/in whom,	at/in whom (dual),	at/in whom, (plural)

९. थे /थेमा अर्थात् के अथवा छजवत सर्वनामको रूपावली Declension of the Pronoun The or Thema or What

Singular	Dual	Plural
थेरे., थेमाःल्ले.	थेसिरे., थेमासिरे.	थेहारे., थेमाहारे.
The, thema	thesi, themasi	theha, themaha
(there, themalle)	(thesire, themasire)	(thehaʔre, themahaʔre)
केले	केहरूले(द्विव)	केहरूले(बव)
By what	by what (dual)	by what(plural)
थे, थेमा	थेसि, थेमासि	थेहा, थेमाहा
The, thema	thesi, themasi	theha, themaha
(thema, themasi)	(thesi, themasi)	(thehaʔ, themahaʔ)
केलाई	केहरूलाई(द्विव)	केहरूलाई(बव)

To what	to what (dual)	to what(plural)
थेनु, थेमानु	थेसिनु, थेमासिनु	थेहानु, थेमाहानु
Thenu, themanu	thesinu, themasinu	thehanu, themahanu
(thenu, themanu)	(thesinu, themasinu)	(theha?nu, themaha?nu)
केबाट	केहरूबाट(द्विव)	केहरूबाट(बव)
From what	from what (dual)	from what(plural)
थेइन्, थेरेन्,	थेसिइन्, थेसिरेन्	थेहाइन्, थेहालेन्
थेमाइन्, थेमारेन्	थेमासिरजेन्	थेमाहालेन्
The-in, theken,	thesi-in, thesilen	theha-in, thehalen,
(the-in, theren)	(thesi-in, themasiren)	(theha?-in, themaha?len)
themain, themaren	themsiiin, themasilen	themahin, themahalen
(thema-in, themaren)	(themasi-in, themasiren)	(themsha?-in, themaha?ren)
केको	केहरूको(द्विव)	केहरूको (बव)
Of what	of what (dual)	of what(plural)
थेओ, थेमाओ	थेसिओ, थेमासिओ	थेहाओ, थेमाहाओ
The-o, thema-o	thesi-o, themasi-o	theha-o, themaha-o
(the-o, thema-o)	(thesi-o, themasi-o)	(theha?o, themaha?o)
केमा	केहरूमो(द्विव)	केहरूमा(बव)
In/at what,	in/at what (dual)	in/at what(plural)

परिशिष्ट : वर्तमानमा प्रचलित लिम्बु वर्णमाला

स्वरवर्ण

c	cf	cl	c'	c]
अ	आ	इ	उ	ए

c}	c]	c]	c{	c[
ऐ	ओ	औ	अ :	ए

व्यञ्जनवर्ण

(जर्ज वान् द्वियमले आफ्नो ए ग्रामर अफ लिम्बु, पृ.५५६, १९८७ मा राखेको क्रमानुसार)

s	v	u	P	i
क	ख	ग	घ	ङ

r	p	h	z	;
च	छ	ज	श	स

t	y	b	w	g
त	थ	द	ध	न

k	m	a	e	d
प	फ	ब	भ	म

o	F	n	j	x
य	र	ल	व	ह

PRE-PAGES
(IN PREETI FONT)

*0dfgl; x r[hf] ufyjnl -**

Is/ft Jofs/of
-lnDa"

THE KIRAT GRAMMER
(Limbu)

0dfgl; x r[hf]

k\$fsz	■	Is/ft ofSy ^a rDn ^a , s(b)lo sfoffo, dxfnldl:yfg, nlnrk/
;jffsf/	■	
kyd ; :s/of	M	;gV(*)
bf] []; :s/of	■	; g\@))#÷lj =; ≠@)^)
kft	■	e)))
dlo	■	%) .-
se/ l8hf0g	■	6\$jl/ dlvof
sllob/ 6f0k ; p^a	■	dw'lnDa,"lnDaëfiff, ; flxIo tyf ; :s[t pTyfg ; dfh, sf7df8f}†
db\$	■	s-rg lk 6 ^a k] , afuahf/ sf7df8f}†

ISBN : 99933-809-5-4

knf]f]

0dfgl; x r]hf]
Pd=cf/-P-P; = -n68g

eldsf Mkyd ; :s/of

InDa"ls/ftl effiff 068f}cfog effiff cyff\lx6bl-gkfnl
effiffx;sf] agfj 6h:tf] ge0{ kff]ldgfnf0H8 cyff ; 4f tyf
lqmfdf g}; j 6fd hf]8Psf] effiff ePsf]xgfn]of] effiffn0{/n
(Simple) cyjf ; lhnf] effiff g egl h6ln (Complex)
cyff\ckm\0f/f] effiff e6b5g\ o; sf/of of] effiff c; effiffx;
e6bf w})uffxf]5 egl ldi6/ lux; 6; d]n]eg\$5g\
; g\!*\$* ; fndf ldi6/ xH; g / 8fS6/ s]ka]hx;n]
InDaëfiff cWbog u/l zAbsfz agfpBf of] effiff] Jofs/0fsf]
sxl gdgfx; lbPsf lyP . ; g\() * ; fndf d]h/ P; =8ANo=cf/=
l; lgo/n]InDaëfiffsf]Aofs/Of agfPsf lyP . ; g\(#) ; fndf
Soflnkn]g of lj Zj lj Bfnosf]lj åfg\p; = aNkn]8gn]klg of] effiff
cWbog u/l o; af/] sxl n]y n]y\$5f lyP . ; g\(^ ^ ; fndf
n08g lj Zj lj Bfnosf] Mr. R.K. Sprig n] klg InDaëfiff
cWbog u/l o; sf]Phonological Formulae for the verb
in Limbu gfd s kl:tsf n]y\$5f lyP .
o; /l l5d\$5l /fi6x;sf lj åfg\;n] InDaëfiffkl]t rfv
InP/ k6sk6s u/l of] effiff]zAbsfz, Aofs/Of tyf 0ltxf; x;

n\y\$ k/f 1fg kPsf] xgfn] dñ] klq InDaëfiffsf] of] Jofs/Of
 klxnf]k6s n\vg cf5 u/\$f]xF.
 of] efiffsf] lnksf] sxl gdöf; d] kf7sj u{nf0{
 hfgsf/Lsf]nflu n\|vbPsf]5'.
 efiff-ljefhg, j rg, ln^a, k?if tyf sf/ssf]gdöf; d]
 k/f aofg u/\$f]5'.
 lqmf]sf]k o; k:tssf]bf}f]efudf k\$z xg5 .
 of]k'ts ; Dkfbg ubf{dnf0{d2t ug] ; HhguOf lgDg
 lnltv xg\ pxifk; nf0{d xflb\$ w6j fb 1fkg ub5'. cem c;
 lnDa"lj äfg\; n]klg o; Jofs/Ofnf0{; s] Dd ; Rof0{/fd]kf?g\
 egl d cf]xfg ub5'.

Odfgl; *r]hñ
 ; Dat\@)@& ; fn

d2tuf/ ; HhguOf M-
 !_ ; Aaf gGbk} fb, v] fxf^a, lnDa"
 @_ ; Aaf xsk} fb, kfk}xf^a, lnDa"
 #_ gf= ; Aaf u'-hdfg, cf^axf^a, lnDa"
 \$_ sktfg vu]bl; * cf^axf^a, lnDa"
 %_ nk6g /fhan r]hñ}xf^a, lnDa"
 ^_ hMh; xf^a dfb}xf^a, lnDa"
 &_ :j M/gWj h g]af^axf^a, lnDa"

k\$fzsl0 Mb]]; :s/0f

Is/ft hft, 0ltxf; , wd{ efiff, lnk / ; :s[ft; Da6wl
ljz4 :jul0 Odfgl; * r]hf]s]ztj flif\$1 h6dho6tIsf kfjg
cj;/df pxf]f/f lnvt / lnba6fiff] k\$flzt -; g\!(&)_
klxnf]Jofs/0f -td\ofSy^a\xk]M\; fknf_ किरात व्याकरण
(लिम्बु) cyf{\ THE KIRAT GRAMMER (LIMBU) gfdS,
;fg] t/ c]o6t dx]jk0f{s[tsf]bf]] ; :s/0f k\$flzt ug]
;f]f]lo kfp] lnba"hf]tsf]efiff, lnk, ; flx]o, ; :s[ft, wd{
0ltxf; Pj+ hftlo p]yfgdf nfluK/\$f] Ps dfq hftlo
k]t]glwd]hs ljz4 ; fdf]hs ; :yf Is/ft ofSy^a r]n^a uf]j do
; v]gelt ub5 .

k]rlgsfndf s]ft bzn] kl/lrt g]k]ndf Is/ftx;sf]
cl:t]jaf/] cfhljg cgj/t; kdf ; dlk{ eP/ vf]hsfo{ub}
k\$flzt Pj+ck\$flzt ; kdf en68}b0{bh6 hlt Is/ft; Da6wl
u]yx; ny] :jul0 Odfgl; * r]hf]n]la; 6}g; Sg]u/L uOf
nufP/ Is/ft ; dfhdf slx]lo} klg gc:tfpg] p]Hj n tf/fsf
; kdf k]t]M/d/0f]o ljelt eP/ /xgePsf]5 . ; f]r}e6g]xf]eg]
pxf]f]hlt k;#f u/]klg sd}x65 .

Is/ft ofSy^a r]n^an]cfkn]f] :y]kgf sfnb]v g}:jul0
Odfgl; * r]hf]s] h6dho6tl dgfp] cf0/x\$] lyof] . log}
h6dho6tlx;sf ahdf k]t ; en]j Pj @)^% ^ ; fn, df3 @# ut]

ls/ft ofSy^a rDn^asf]s[bllo sfoffno, dxfnldl:yfg, nlnk/df
:jul6 0dfgl; * rDhf^asf ztjflif\$ hgdho6tl dgfpg
cfof]nt a]sn]lbPsf]; enfjadf]hd @)%& c; f/ !! ut]ls/ft
ofSy^a rDn^asf]a]sn]ls/ft ofSy^a rDn^asf]s[bllo cWbIf >L
d-hh ofSy^aafsf]; e]hsTjdf ls/ft ofSy^a rDn^asf s[bllo
; Nnfxsf/x; s[bllo sfo{ldtsf kbflwsf/L Pj +; b:ox;,
/fli6@ kl/ifb\; b:ox; lhNnf sfo{ldtx;sf cWbIfx; InDa"
al4hljlx; nufot ljle6g lfgsf dxfgbfjx; ; lDdnt !)%
; b:olo **adfgl; * rDhf^a ztjflif\$ dh ; df/fx ; ldltE** lgdff
u/0f]. @)%& ; fpg @& ut]; Dk6g pQm; df/fx ; ldtsf]klxnf]
a]sn]; df/fx ; ldtsf ; b:o Pj #s/ft ofSy^a rDn^asf s[bllo
; Nnfxsf/ kf1 >L ltnlj qnd g]af^a -a]ful sf0fif_sf]
; e]hsTjdf :df/sf ; Dkfbg ug] hljgl n]yg ug] ck\$flzt
/rgfx;sf] cWbog ug] / k\$fgzsf nflu l; kmf/; ug] /
kgk\$fgz ug]kg] u]yx;sf] 5fglag u/L kgk\$fgzsf] nflu
l; kmf/; ug] u/L Ps **adfl/sf ; Dkfbg pk; ldltE** klg u7g
u/0f].

pQm pk; ldtsf] l; kmf/; cg; f/ / pxfE^f clij :d/0flo
of]ubfgsf]; Demgf:j ; k lj =; #@)% (; fn, k' !& ut]v @)^
; fn k' !^ ut]Dd ztjflif\$ hgdho6tl dgf0g]l; nl; nfd
pxfE^f/f lnltv kj]k\$flzt u]yx;sf] kgk\$fgz ug]
sfoqndcftu^f o; k:tssf] bf] f]; #s/0f k\$fgz xg nfu\$
xf]. ls/ft; Da6wl lh1f; f /Vg] / o; hflt; Da6wl v]hsfo6f
nflg]JolQm;sf nflu of]k':ts ; xfoSl; 4 xg5 e6gdf cTolQm
gxf]hf .

k':ts k\$fgz ubf{ g]kfnl kf7df kfInt g]kfnl
Jofs/0fcg; f/ lxHh]; Rofpg] cflzs; kdf InDa6fiff tyf g]kfnl
efiff ; Dkfbg ug]afx\$ kf7sf] d]hs:j ; k oyj t /xf] \e6g]
s'/fdfly Wofg lb0Psf] 5 . rDhf^an]pQm k':tsdf /Vg' ePsf]
j0f6fnf oyfj t\5 t/ kl/lzi6 yk] ToxF>L al=al= dl'^nf,
; Aaf, ufftf\$, l; lSsdn] klxrfg u/\$f InDa" j0f;sf] cfh
kfInt j0f6fnf lbg]sfd ePsf] 5 . Jofs/0f n]ygdf pbfx/0fx;

lbgkbf{r]hfn]InDa"zAbx, nf0{b]gfu/L / /f]g Inlkdf lbg'
ePsfhf0{pRrf/Ofdf cndn gfx] \eG]cf; on]b]gfu/L Inlkdf
cfn]yg ubf{InDa" efiiff cfn]yg ug] sfd g}/f-k-k-n] **Inla-**
g]fni-c^u]l z]bsfz lgdf]f ubf{ k]f]u u/\$f] n]ygk4lt
cg'; /of ul/Psf]5 . To; /L g}/f]g Inlkdf n]vPsf]InDaefiiffsf]
nflu ; 6ls pRrf/Of (**IPA**) lb0Psf]5 .

o; k':tssf]bf] f]; :s/of k\$zfzgd; ; eQm]kdf cfly\$
of]ubfg ug]**ls/ft ofSy^ r]n^, kfy/ zfvf**kl]t x]fb\$ w]oj fb
1fkg ub]f]. cG]odf k]tM]d/Of]o >4] :j ul] Odfg]; *
r]h]f]sf] zt]f]if\$] h]d]h]o]t]sf z]epkn]odf lbj]t
cf]dfkl]t lr/z]f]t]sf] sfdgf ub] >4fk] \$ >4f-hnl ck]f
ub]f].

ldit Mlj ;)%(, k' !& ut]

**ls/ft ofSy^ r]n^,
s]p]o sfo]no
dxfnld:yfg, n]ntk/**